

/

УДК 908(477) «1941-1945»

Н. Л. Стешенко, М. В. Хандєєв

**ПІДПІЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПАРТИЗАНСЬКІ ЗАГОНИ АМВРОСІЇВСЬКОГО РАЙОНУ
СТАЛІНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1941 р.): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ**

Важливо проаналізувати процес організації мережі підпільних організацій і партизанських загонів та диверсійно-розвідувальних груп напередодні нацистської окупації Амвросіївського району, адже ступінь вивченості проблеми є недостатнім. Розглянуто процес створення та бойової діяльності підпільних груп та партизанських підрозділів станом на 21 жовтня 1941 р.

Ключові слова: підпільні організації, партизанські загони, Амвросіївський район.

Важно проанализировать процесс организации сети подпольных организаций и партизанских отрядов и диверсионных разведывательных групп в канун нацистской оккупации Амвросиевского района, ведь степень изученности проблемы является недостаточной. Рассмотрен процесс создания и боевой деятельности подпольных групп и партизанских отрядов состоянием на 21 октября в 1941 г.

Ключевые слова: подпольные организации, партизанские отряды, Амвросиевский район.

It is important to analyze the process of organization of network of underground organizations and guerrillas and diversionary reconnaissance groups in eve Nazi occupation of Amvrosievskiy district, in fact a de-

gree of studied of problem is insufficient. The process of creation and battle activity of underground groups and guerrillas of the occupation mode is considered by the state on October, 21 in 1941.

Key words: *underground organizations, guerrillas, Amvrosievskiy district.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день потребують уточнення та доповнення окремі аспекти, які пов'язані з подіями Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Однією зі складних і маловідомих сторінок зазначеного періоду, яка вимагає об'єктивного та обґрунтованого аналізу, є організація мережі підпільних організацій та партизанських загонів напередодні нацистської окупації у Амвросієвському районі Сталінської області.

Мета даного дослідження – визначити основні засади, щодо організації мережі підпільних організацій і партизанських загонів та диверсійно-розвідувальних груп напередодні окупації Амвросієвського району; охарактеризувати процес створення та діяльність підпільних груп та партизанських підрозділів станом на 21 жовтня 1941 р.

Джерельна база. У дослідженні використано матеріали Державного архіву Донецької області (далі – ДАДО): Ф. 5000 «Партизанський та підпільний рух у Донбасі 1941–1943 рр.»; документи Амвросієвського районного історико-краєзнавчого музею та Степано-Кринського музею загальноосвітньої школи. Ступінь вивчення проблеми представлено працями істориків Г. Я. Ємченка, О. В. Броваря та багато ін. Утім, окремої праці, присвяченій проблемі у Амвросієвському районі на сьогодні бракує, що й викликало появу даної статті.

Виклад основного матеріалу. Основними причинами створення розгалуженої мережі підпільних організацій та партизанських загонів стало, по перше – скрутне становище на фронтах після першого тижня війни; по-друге – загроза окупації значної частини СРСР, у тому числі й України. Партійне керівництво передбачало проводити війну у відповідності до стратегічного плану партійно-державного керівництва. Проте реальні бойові умови, які склалися наприкінці червня 1941 р., змусили зайнятися проблемами формування підпільних організацій та партизанських загонів у областях, захоплених нацистами і тих, які будуть окуповані у тому випадку, якщо бойові дії складуться не на користь Червоної Армії [1, с. 115].

Керуючись указівкам ЦК ВКП(б) і ЦК ВКП(б)У, партійні організації Сталінської області розгорнули широку роботу по створенню мережі підпільних організацій і партизанських загонів. Особисту участь у формуванні

мережі прийняли секретарі обкому партії П. М. Любавин та Л. Г. Мельников при участі секретаря ЦК КП(б)У Д. С. Коротченка [1, с. 155].

Для реалізації бойової діяльності створюваних партійних організації та партизанських загонів і диверсійно-розвідувальних груп, бракувало як теоретичного, так і практичного досвіду у сфері підпільної, диверсійної діяльності. Тому чимала увага приділялася підготовці та навчанню кадрів. У м. Сталіно було створені спеціальні заклади, проходили недовготривалі курси. Курсанти вивчали партизанську тактику, підривно справу, зброю, техніку ворога, історію партизанського руху і його традиції, організацію пропагандистської роботи серед населення. Термін навчання в спеціальних закладах був, як правило, від 1 до 3 місяців. Проте скрутне становище на фронтах вимагало негайного діяльності у тилу ворога, тому строк навчання у цих закладах було скорочено від 2 до 5 діб [1, с. 116].

За порівняно короткий період з липня по жовтень місяць 1941 року в Сталінській області було створено від 167 до 180 партизанських загонів і груп, загальною кількістю 4,2 тис. чоловік [6, с. 247; 8, с. 161]. Також треба зазначити, що із загального числа 4 239 чоловік короткострокові курси підпільної роботи пройшли лише 950 чоловік [7, с. 131]. Отже, зрозуміло, що різниця між даними джерел складає 13 загонів. Утім ці статистичні дані стосувались планів і практично не були реалізовані.

Ураховуючи всі обставини, на один район Сталінської області припадало п'ять партизанських загонів і диверсійних груп, із загальною кількістю 24–25 чоловік. Між тим не всі створені партизанські загони і диверсійні групи приймали участь у бойових діях на тимчасово окупованій території. 3 жовтня 1941 року по вересень 1943 року в Сталінській області діяло лише 27 партизанських загонів і 10 диверсійно-розвідувальних груп, усього 37 груп [1, с. 115; 6, с. 254].

Зазначена статистична розбіжність між кількістю створених партизанських загонів і диверсійних груп (180 проти 37) була обумовлена наступними причинами. По-перше, непідготовленість кадрів, короткотривалі курси, які проходили в спеціальних закладах, були скорочені від 1 місяця до 5 днів. По-друге, більшість партизанських загонів і диверсійних

груп, не мали висококваліфікованих бійців, які б володіли знаннями про підпільну діяльність. По-третє, у зв'язку з тим, що за півроку після початку війни майже вся частина України була окупована, члени партизанських загонів і диверсійних груп були змушені евакуюватися. Слід зважати також на тяжкі умови окупаційного режиму, а саме діяльність частин польової жандармерії, поліції СД, СС і контррозвідувальних органів. По-четверте, проблема, з якою зіткнулися партизанські загони й диверсійні групи – це забезпечення матеріальною базою. Для 4 239 членів партизанських загонів і диверсійних груп, згідно розпорядження Сталінського обкому КП(б)У «Про створення партизанських загонів», було видано: гвинтівок – 1 068 штук, кулеметів – 66, патронів для гвинтівок – 190 300 штук, мін і капсул – 258, гранат – 500 штук, вибухівки – 1 500 кг, запальних машинок – 14 штук [1, с. 116; 7, с. 131].

Дані цифри, стосовно забезпечення матеріальною базою партизанських загонів, суперечать пункту 2 постанови ЦК ВКП(б) «Про організацію боротьби у тилу німецьких військ» від 18 липня 1941 року. У 2 пункті зазначеної постанови, міститься інформація про те, що «партизанські та підпільні групи повинні бути забезпечені зброєю, боєприпасами, коштами і цінностями, для чого заздалегідь повинні бути у надійних місцях зариті і сховані необхідні запаси» [7, с. 133]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що забезпеченість матеріальної бази, безумовно, було не достатнім, партизанські загони майже не отримали засобів зв'язку, особливо польових радіостанцій, що в подальшому ускладнило їх становище і бойову діяльність [1, с. 116].

Поряд з організацією мережі партизанських загонів і диверсійно-розвідувальних груп, в період з липня по жовтень 1941 року, було створено мережу партійного і комсомольського підпілля. До мережі партійного підпілля увійшов Сталінський обласний підпільний комітет КП(б)У, 6 міськкомів, 10 міських райкомів, 15 райкомів партії, 98 партійних осередків. Загальна кількість членів мережі партійного підпілля складала 550 комуністів [9, с. 52].

У мережу комсомольського підпілля увійшов Обласний підпільний комітет ЛКСМУ, 6 міськкомів, 23 райкомів комсомолу, 89 комсомольських осередків, загальною кількістю 500 комуністів [8, с. 160; 9, с. 52].

Інформація про кількість створеного партійного і комсомольського підпілля потребує уточнення. На думку авторів, кількість створеного партійного і комсомольського підпілля явно перебільшена. Тому зроблено спробу до-

слідити діяльність партійного підпілля на прикладі Амвросіївського підпільного райкому партії.

Напередодні окупації території Амвросіївського району (вересень 1941 року) було створено підпільний райком партії під керівництвом Г. І. Крамаренка, який до початку війни працював секретарем парткому на цементному заводі у м. Амвросіївка. У районі діяли чотири підпільні партійні осередки. Згідно даних про комуністів, залишених Амвросіївським РК КП(б)У для підпільної роботи на тимчасово окупованій території, у Амвросіївському районі було залишено 23 комуніста [2, арк. 19–20].

До складу підпільного райкому партії увійшло 15 чоловік [3, арк. 4]. Проте у зв'язку з евакуацією населення району та відступом частин Червоної армії, більшість членів підпільного райкому партії були змушені відступити або евакуюватися з невідомих причин. У жовтні 1941 року, після окупації району нацистами, з 15 членів підпільного райкому партії залишилось 6 чоловік, а саме: О. М. Богомолець, І. Я. Савельєв, Я. Г. Моїсеєнко, І. П. Пастушенко, Є. Г. Зіза, Д. І. Чаплигін [3, арк. 4]. Усі вони знаходились й діяли у різних селищах Амвросіївського району і до кінця 1942 року були розстріляні [3, арк. 4–6].

Так, О. М. Богомолець і Я. Г. Моїсеєнко були розстріляні в листопаді 1941 р. за підпал соломи на станції Успенка. І. П. Пастушенко організував у селищі Артемівка підпільну групу, але був виданий німецьким військам зрадником у грудні 1941 р. І. Я. Савельєв був змушений переїхати в м. Чистякове, де й був розстріляний. Є. Г. Зіза у жовтні 1941 евакуювалася разом з частинами Червоної Армії, які відступали та в період наступу перейшла лінію фронту, повернувшись тим самим на станцію Успенка [3, арк. 5]. У жовтні 1942 р. Євгенія Зіза була розстріляна. Що стосується Г. І. Крамаренка, то згідно його доповідної записки, ніякої участі у підпільній діяльності не приймав і не знаходився на території Амвросіївського району [4, арк. 1–24].

Д. І. Чаплигін, згідно його доповідної записки, був зв'язним, він декілька разів переходив лінію фронту, щоб зв'язатися з Горлівським підпільним міськкомом КП(б)У [5, арк. 1–4]. Головною метою зв'язку було, по-перше – розповісти про стан у районі, а по-друге, забрати пропагандистську літературу. Про це свідчить звіт Сталінського обкому КП(б)У від 10 квітня 1945 року, у якому зазначено

Чаплигін-Філатов був на явочній квартирі, на вулиці Лазо, буд. № 31.

Таким чином, Амвросіївський підпільний райком партії був створений, але не діяв через наступні причини: у зв'язку з евакуацією значна частина членів евакуювалась, не було керівника та визначеного місця розташування підпільного райкому партії. Треба підкреслити, що згідно постанови підпільного ЦК КП(б)У «Про стан роботи підпільних партійних органів України і заходів з поліпшення керівництва партизанського руху» від 10 грудня 1942 р., міститься таке: «Направити партійного організатора ЦК КП(б)У у Амвросіївський район». Проте це не було зроблено. Для керівництва в тилу ворога був створений Сталінський підпільний обком партії, який знаходився в м. Сталіно. Керував підпільним обкомом партії С. Н. Щетинін. Але у зв'язку з евакуацією в жовтні 1941 року, Сталінський підпільний обком партій розташувався в м. Горлівка [6, с. 257].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У цілому можна стверджувати, що при формуванні партизанських загонів, диверсійно-розвідувальних груп та мережі партійних організацій напередодні окупації у всіх районах Сталінської області, враховуючи відсутність достатнього досвіду в діях партійних органів, призвела до помилок, які негативно вплинули на подальшу бойову діяльність партизанських загонів і підпільних організацій.

Ураховуючи складні умови, за яких доводилося вести роботу, невідповідність матеріальної бази, призвели до того, що забезпечення зброєю та знаряддям не відповідали вимогам, які містяться в постанові ЦК ВКП(б) «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ» від 18 липня 1941 року.

Відсутність єдиного керівництва не дозволила узгодити дії всіх відповідальних за цю справу партійних, радянських і військових органів. Як наслідок, чимало створених партизанських загонів так і не змогли розпочати своєї діяльності. В Амвросіївському районі напередодні окупації було створено тільки підпільний райком партії, який згодом припинив свою діяльність. Варто підкреслити той факт, що з жовтня 1941 по серпень 1943 рр. партійне керівництво Сталінської області не намагалось створити в Амвросіївському районі жодного партизанського загону чи підпільної групи.

Матеріали запропонованого дослідження можна використати при вивченні курсу історичного краєзнавства; спецкурсів з історії Другої світової війни у Донецькій області. У перспективі необхідно зосередити увагу на

виданні окремого розділу «Книги Пам'яті учасників Великої Вітчизняної війни».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бровар О. Формування та бойова діяльність партизанських загонів Донецької області у період з жовтня 1941 по липень 1942 рр. // Історичні та політологічні дослідження / ред. кол.: П. В. Добров, В. М. Нікольський та ін. – Донецьк: Дон НУ, 2001. – №1 (5) – С. 114–121.
2. ДАДО Ф. 5000, оп. 1, спр. 167 «Матеріали про партизанський рух під час Великої Вітчизняної війни на тимчасово окупованій німцями території Амвросіївського району 1942–1945рр.». – 63 арк.
3. ДАДО Ф. 5000, оп. 1, спр. 264 «Витяг із протоколу бюро Амвросіївського райкому Комуністичної партії України «Про результати перевірки матеріалів діяльності патріотів, що діяли на тимчасово окупованій території німецько-фашистськими загарбниками у Амвросіївському районі» і матеріали до неї 8. XII. 1974». – 36 арк.
4. ДАДО Ф. 5000, оп. 1, спр. 75 «Доповідна записка члена ВКП(б) тов. Крамаренко Г. И., залишеного по спец. завданню Обкому в тилу супротивника в Амвросіївському районі 1942 – 1943 рр.». – 24 арк.
5. ДАДО Ф. 5000, оп.1, спр. 246 «Про підпільну діяльність комуніста Н. М. Чаплигіна в тилу ворога (на території Амвросієвського району) у 1941 – 1943 рр.». – 4 арк.
6. Донбас. Рік 1943. Спогади учасників Донбаської наступальної операції в роки Великої Вітчизняної війни. – Донецьк: Донбас, 2003. – 368 с.
7. Донецкая область в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.): сб. документов / ред.-кол.: Клерфон Е. Д. и др. – Донецк: Донбасс, 1980. – 311 с.
8. Донеччина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945гг. Известные и неизвестные страницы истории. – Донецк: АОЗТ издательство «Донеччина», 2008. – 432 с.
9. История городов и сел Украинской ССР. В 26 т. Донецкая обл. – К.: Украинская советская энциклопедия, 1976. – 809 с.
10. Україна в Другій світовій війні у документах: збірник німецьких архівних матеріалів. Т. 1 / упор. і передм. В. Косика. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – 384 с.